

KA INKLUZIVNIM MEDIJIMA: ODGOVORNO I KOMPETENTNO IZVJEŠTAVANJE O DJECI S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM I INKLUZIJI U OBRAZOVANJU

ITALIAN AGENCY
FOR DEVELOPMENT
COOPERATION

Save the Children

Priručnik za medijske djelatnike
iz Tuzlanskog kantona

KA INKLUZIVNIM MEDIJIMA: ODGOVORNO I KOMPETENTNO IZVJEŠTAVANJE O DJECI S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM I INKLUZIJI U OBRAZOVANJU

Priručnik za medijske djelatnike iz Tuzlanskog kantona

Autorica: Vesna Andree Zaimović

Save the Children

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama sjeverozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo za djecu osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Kada se pojave krize i kada su djeca najranjivija, mi smo uvijek među prvima koji dođu pomoći i među posljednjima koji odlaze. Mi osiguravamo da se odgovori na specifične potrebe djece i da se njihov glas čuje. Postižemo dugotrajne rezultate za milione djece, uključujući onu djecu do koje je najteže doći. Dajemo sve od sebe za djecu - svaki dan i u vrijeme kriza – transformišući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

Naziv publikacije:

**KA INKLUZIVNIM MEDIJIMA: ODGOVORNO I KOMPETENTNO IZVJEŠTAVANJE O DJECI S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM I INKLUZIJI U OBRAZOVANJU
- Priručnik za medijske djelatnike iz Tuzlanskog kantona**

Izdavač: Save the Children in North West Balkans

Autorica: Vesna Andree Zaimović

DTP obrada: Jasmin Leventić

Štampa: Amos Graf d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 50 kom.

Projekat finansira Italijanska agencija za razvojnu saradnju.

Informacije sadržane u ovom dokumentu odgovornost su autora u vezi s pružanjem informacija o projektnim aktivnostima. Ministarstvo vanjskih poslova Italije i Italijanska agencija za razvojnu saradnju ne preuzimaju odgovornost za mišljenja izrečena u ovom tekstu.

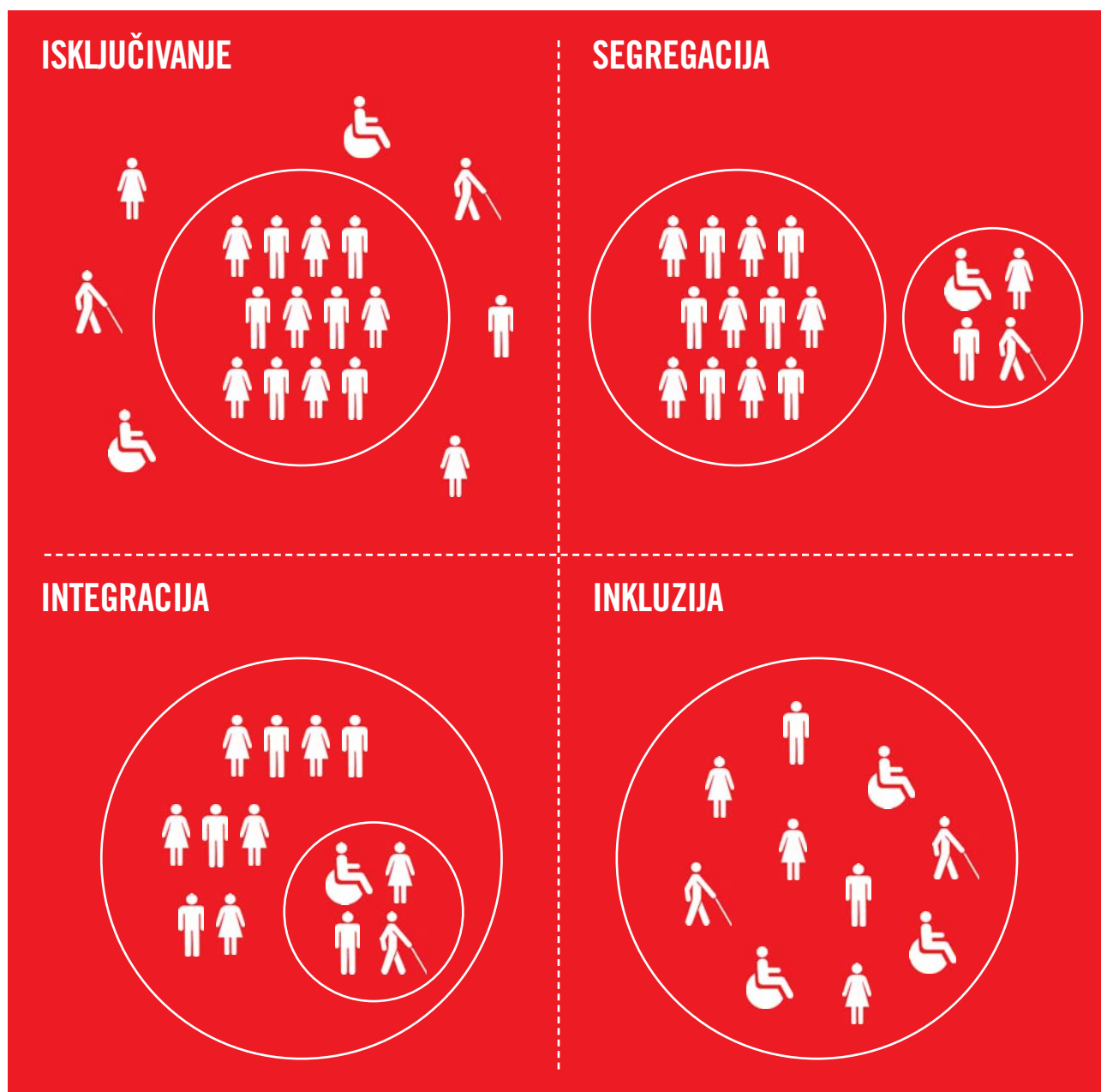
SADRŽAJ

1. Uvod	6
2. Djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom i njihova prava	8
2.a. Dijete je dijete, a ne poteškoća koju ima: Ko su djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom i gdje je njihovo mjesto u bh. društvu?	8
2.b. Inkluzija nije gesta, ona je osnovno ljudsko pravo: Koncept i značaj inkluzije i zakonodavni okvir u kojem se provodi.	9
2.c. Inkluzija nije iluzija: Provođenje inkluzije u Tuzlanskom kantonu.	11
3. Kako me oslovljavaš, tako me doživljavaš: Mediji i djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom	14
3.a. Od socijalnog slučaja do superheroja: Medijski stereotipi o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom i osobama s invaliditetom.	14
3.b. Inkluzija je dvosmjerna ulica: Što više daješ, više dobijaš Kako i zašto izvještavanje o inkluziji doprinosi kreiranju boljeg društva	15
4. Preporuke za odgovorno i kompetentno izvještavanje u najboljem interesu djeteta	17
4.a. Razumijevanje i pristup djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom kroz bio-psiho-socijalni model.	17
4.b. Tehnike, terminologija i alati: Praktični savjeti za izvještavanje o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom.	18
5. Literatura.	22

I. UVOD

Procjenjuje se da u Bosni i Hercegovini živi oko 70.000 djece koja imaju neku vrstu invaliditeta ili poteškoće u učenju i razvoju (2). Riječ je o izrazito ranjivoj grupi bh. društva, koja je suočena s predrasudama, isključenošću i zanemarenošću od strane donosilaca odluka. Djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom i njihovi roditelji i dalje se suočavaju s preprekama kad je u pitanju pravo na obrazovanje, uprkos tome što je ono zagarantirano međunarodnim dokumentima čija je potpisnica i naša zemlja, prvenstveno Konvencijom o pravima djeteta i Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom.

Djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom su u različitoj mjeri i na različite načine uključena u obrazovni sistem, od **inkluzije** u redovan školski sistem preko uključenosti u redovno školovanje, ali nemaju prilagođene uvjete i/ili programe za učenje, ili su pak odvojena u posebne razrede (**integracija**), pa do pohađanja škola za specijalno obrazovanje i odgoj (**segregacija**) ili nepohađanja bilo koje forme obrazovanja (**isključivanje**).

Inkluzija je više od integracije. U kontekstu obrazovanja, naprimjer, integracija može biti pokušaj da se djeca s poteškoćama upišu u redovne škole. Međutim, inkluzija je moguća samo ako su škole projektirane i administrirane tako da sva djeca mogu učiti i igrati se zajedno. Ovo bi podrazumijevalo npr. osiguravanje prilagođavanja, kao što je pristup Brailleovom pismu, znakovnom jeziku i prilagođenim nastavnim planovima i programima (19).

Iako se sistematski proces inkluzije djece s poteškoćama u Bosni i Hercegovini provodi od 2012. godine, situacija na terenu je raznolika. Stepenn inkluzije u velikoj mjeri zavisi od toga na kojoj teritoriji dijete stanuje, s obzirom na to da lokalni propisi variraju.

Brojne predrasude o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom (i generalno osobama s invaliditetom) proistječu iz ukorijenjenih modela pristupa njima, a to su medicinski i milosrdni modeli. Medicinski model stavlja fokus na invaliditet koji osoba ima, posmatrajući osobu s invaliditetom kroz prizmu medicinske njege, rehabilitacije i specijalnih tretmana koji su joj potrebni, dok model milosrđa u prvi plan ističe pomoć (najčešće finansijsku) koja je potrebna osobama s invaliditetom, u kombinaciji sa sažaljenjem, te razvija sažaljenje društva i stavlja ovu populaciju u "podređen" položaj. Savremeni pristup koji vodi ka inkluziji u punom smislu je primjena bio-psiho-socijalnog modela, po kojem je potrebno ukloniti barijere, kako one arhitektonske tako i u svijesti ljudi, kako bi osobe s invaliditetom mogle iskazati svoje pune potencijale i ravnopravno učestvovati u društvu.

Pojam inkluzija najčešće susrećemo u obrazovnom diskursu, ali inkluzija je mnogo širi društveni reformski proces, koji zadire u sve društvene pore. Inkluzija u obrazovne i društvene procese osnovno je ljudsko pravo, a ovaj proces donosi prednosti za cijelo društvo. Pod osnovnom idejom bogatstva različitosti (jer normalno je biti različit), inkluzija je dvosmjerni proces, koji obuhvata širu zajednicu a podrazumijeva razvoj svijesti, uklanjanje barijera i jačanje kapaciteta.

Kada je dobro i kvalitetno provedena, inkluzija doprinosi razvoju društva. Za kvalitetno provođenje inkluzije nisu potrebna velika novčana sredstva, već je neophodno mijenjati svijest najšire javnosti. U tom pogledu, vrlo je važno na koji će način mediji tretirati ovu temu.

Prema procjenama, u Tuzlanskom kantonu živi oko 7500 djece s poteškoćama i/ili invaliditetom, koja su na različite načine uključena u procese školovanja (2). Od sredine 2018. godine u ovom se kantonu provodi projekt "Inkluzija za sve – Inkluzivno obrazovanje za svu djecu u BiH", koji finansira Italijanska agencija za saradnju i razvoj (AICS), a provodi organizacija Save the Children. U sklopu Projekta formirani su centri za razvoj inkluzivnih praksi (CRIP) u **Banovićima i Gradačcu**, koji djeluju po savremenim principima inkluzije te pružaju podršku djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom, njihovim porodicama, stručnjacima/stručnjakinjama i cjelokupnim zajednicama (osim Banovića i Gradačca, centri putem svojih mobilnih timova pružaju usluge i na područjima općina Kladanj, Živinice, Srebrenik).

Kako bi se podržao razvoj inkluzije i primjena bio-psiho-socijalnog modela *na lokalnom planu, na području Tuzlanskog kantona*, organizacija Save the Children pripremila je ovaj Priručnik za izvještavanje o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom i inkluziji u obrazovne i društvene procese.

Na stranicama koje slijede korisnici Priručnika dobit će cjelovitiji uvid u koncept inkluzije djece s poteškoćama i/ili invaliditetom i dobre prakse u Bosni i Hercegovini i drugim zemljama, više informacija o izazovima i načinima medijskog predstavljanja ove tematike, te će biti upoznati s terminologijom, novinarskim tehnikama i alatima za bolje izvještavanje o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom na putu ka stvaranju inkluzivnijih medija.

2. DJECA S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM I NJIHOVA PRAVA

2.a. *Dijete je dijete, a ne poteškoća koju ima*

Ko su djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom i gdje je njihovo mjesto u bh. društvu?

Prilikom definiranja pojma “dijete s poteškoćama i/ili invaliditetom” polazimo od definicije osobe s invaliditetom izrečene u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, koju je ratificirala i Bosna i Hercegovina (http://www.mhrr.gov.ba/pdf/konvencija_bos.pdf):

“Osobe s invaliditetom su osobe s dugotrajnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima, koja u interakciji s različitim barijerama mogu ometati njihovo puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu ravnopravno s ostalim članovima tog društva.”

S obzirom na to da invaliditet ne uključuje određene poteškoće s kojima se suočavaju prvenstveno djeca (poteškoće učenja, ponašanja i ophođenja, neurološki problemi i sl.), koristimo naziv djeca s poteškoćama.

Kada govorimo o djeci s invaliditetom i/ili poteškoćama, bitna je činjenica da djeca s poteškoćama ne moraju postati osobe s invaliditetom. “Potrebno je, naime, shvatiti da se uz adekvatan, pravovremen i sveobuhvatan rad s djecom može u određenom dijelu dovesti do prevencije trajnog invaliditeta. Stoga se često koristi termin ‘poteškoća u razvoju’, najčešće iz razloga što **kod djece postoji mogućnost da, uz rehabilitaciju i intervenciju, ne nastane trajno onesposobljenje**, odnosno da posljedice onesposobljenja budu ublažene, u skladu s razvojem djeteta i mogućnostima koje razvoj pruža (14).”

Širinu pojma “dijete s poteškoćama i/ili invaliditetom” možemo sagledati i kroz uvid u vrstu savremene podrške kakva je omogućena djeci u centrima za razvoj inkluzivnih praksi: logopedska terapija (terapija govorno-jezičkih poteškoća, specifičnih poteškoća u učenju, rehabilitacija slušanja i govora i dr.), fizioterapija (terapija za djecu s motoričkim poteškoćama i poteškoćama uzrokovanim promjenom funkcije lokomotornog sistema), senzorna terapija (poticanje senzornih osjetila, povećanje samosvijesti, poboljšanje kognitivnih funkcija), radna terapija (osposobljavanje djece za samostalnost: usvajanje vještina hranjenja, oblačenja, higijenskih navika, socijalnih vještina i dr.), psiho-socijalna podrška, opservacija djeteta u razredu ili grupi, praćenje i evaluacija podrške djetetu u saradnji sa školama/vrtićima, podrška uključivanju djece u redovne odgojno-obrazovne ustanove i drugo (10).

Ovaj široki spektar servisa ukazuje na raznovrsnost i diferenciranost poteškoća ili onesposobljenja koje dijete može imati te **nemogućnost da povučemo jasne granice između pojmova dijete s poteškoćama i dijete tipičnog razvoja**.

Svako dijete ima potencijal, talente i mogućnosti koje se uz adekvatan pristup i podršku mogu razvijati. “Kada im se pruži prilika da ostvare svoje sposobnosti, djeca sa poteškoćama imaju potencijal u vođenju života koji ih ispunjava i doprinosi socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj vitalnosti zajednica”, kaže se u UNICEF-ovom Uvidu u stanje djece iz 2013. godine, gdje se upozorava da egzistencija i napredovanje mogu biti posebno teški kod djece sa poteškoćama i/ili invaliditetom te da na globalnom nivou kod njih postoji veći rizik od siromaštva nego kod njihovih vršnjaka bez poteškoća i/ili invaliditeta. Nažalost, i dalje je u mnogim zemljama odgovor na situaciju djece sa poteškoćama uglavnom ograničen na institucionalizaciju, napuštanje ili zanemarivanje. Djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom susreću se s različitim oblicima isključenosti, koji ih pogađaju u različitoj mjeri, ovisno o faktorima kao što su: tip teškoće/invaliditeta kojeg imaju, mjesto

gdje žive i kultura ili sloj društva kojem pripadaju. Rod je također ključni faktor: manja je vjerojatnost da će djevojčice s poteškoćama i/ili invaliditetom dobiti opće ili stručno obrazovanje ili naći zaposlenje nego dječaci s poteškoćama i/ili invaliditetom ili djevojčice bez poteškoća i/ili invaliditeta. “Djecu s poteškoćama i/ili invaliditetom često smatraju inferiornom, a ovo ih čini još ranjivijom: diskriminacija zasnovana na poteškoćama manifestirala se marginalizacijom, od raspodjele resursa do donošenja odluka, pa čak i čedomorstvom. Isključenost je često posljedica nevidljivosti. Malo je zemalja koje imaju pouzdane informacije o tome koliko od njihovih stanovnika čine djeca s poteškoćama u razvoju, koje vrste poteškoća u razvoju imaju ili kako to utječe na njihove živote”, navodi se u istom dokumentu (19).

PERSON-FIRST LANGUAGE

U savremenom pristupu osobama s invaliditetom nametnula se sintagma **“person-first language”** nasuprot sintagmi **“Identity-first”** (8). Ovo bi značilo da se u prikazivanju i samoodređivanju prednost daje osobi, pa tek nakon toga obilježju koje ona ima (osoba s invaliditetom umjesto invalid, osoba sa oštećenjem vida umjesto slijepac, osoba s cerebralnom paralizom umjesto cerebralac itd.). Shodno tome, uvijek je važno imati u vidu da je dijete prvenstveno dijete – ljudsko biće određene dobne kategorije, a tek nakon toga nosilac određene kategorije.

“Kada govorimo o pristupu sa stanovišta sintagme ‘s poteškoćama’, ona označava određenu karakteristiku koja nije suštinska za dijete o kojem govorimo. Ova je karakteristika samo jedna i nešto što dijete ima uz sve ostale karakteristike. Nasuprot ovome, vrlo dugo su egzistirali termini poput ‘invalidna’, ‘hendikepirana’, ‘oštećena djeca’, koji su značili da dijete nije ništa drugo osim svoje poteškoće i da ne može biti, odnosno prosječnoj osobi signalizirali su da je to preovlađujuća osobina djeteta (14).”

Iz navedenog je jasno koliko je važno korištenje adekvatne terminologije i savremenog pristupa. **Poimanjem i prikazivanjem djece s poteškoćama i/ili invaliditetom kroz prizmu potencijala i uključenosti u zajednicu** učvršćujemo sveobuhvatne procese inkluzije i izgradnje otvorenog društva različitosti.

Brojni su primjeri poznatih osoba s poteškoćama i/ili invaliditetom koje su zahvaljujući inkluziji, obrazovanju i unapređenju potencijala ostvarile puni društveni angažman. Spomenimo, npr., Helen Keller, spisateljicu s oštećenjem sluha i vida, koja je zahvaljujući podršci i uključenosti u obrazovanje postala jedna od najutjecajnijih američkih književnica i borkinja za ljudska prava.

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Krenimo od vlastitog iskustva – da li u svom neposrednom okruženju poznajete dijete s poteškoćama i/ili invaliditetom? Kako biste opisali to dijete (potencijali, afiniteti)? Na koji način to dijete ostvaruje svoje pravo na školovanje?

2.b. **Inkluzija nije gesta, ona je osnovno ljudsko pravo**

Koncept i značaj inkluzije i zakonodavni okvir u kojem se provodi

Šta je inkluzivno obrazovanje? Navodimo neke od definicija koje najbolje opisuju ovaj koncept:

“Inkluzivno obrazovanje je kada se svi učenici, bez obzira na izazove s kojima se susreću, smještaju u razrede općeg obrazovanja koji odgovaraju njihovoj dobi, u školama u njihovoj blizini, kako bi dobili kvalitetne instrukcije, intervencije i podrške koje im omogućavaju da postignu uspjeh u obaveznom nastavnom planu i programu (4).”¹

¹ Bui, X., Quirk, C. Almazan, S., & Valenti, M. - Inclusive education, research and practice: Inclusion works. Citirano u: Save the Children: Transformiranje sistema specijalnog obrazovanja u centre za razvoj inkluzivnih praksi (dokument), Projekt Inclusive4All 2019.

Proces inkluzije je prioritetno promjena u razmišljanju. Uspješno inkluzivno obrazovanje dešava se primarno putem prihvatanja, razumijevanja i brige o različitostima i razlikama učenika, koje mogu biti *fizičke, kognitivne, akademske, socijalne i emocionalne*. To ne znači da učenici ne bi i izvan nastavnih časova trebali posvetiti vrijeme nečemu što je bitno za određenu svrhu, na primjer govornim ili radnim terapijama. Ali ovo bi trebao biti izuzetak (4).² Rasporedi časova i rehabilitacijskih aktivnosti trebali bi se individualno prilagođavati svakom djetetu, kako bi se vrijeme u školi iskoristilo na najefikasniji i najefektivniji način.

“Inkluzija se smatra procesom rješavanja i reagiranja na raznolike potrebe svih učenika, povećanjem učešća u učenju, kulturi i zajednici te smanjenjem isključenosti iz procesa obrazovanja. To podrazumijeva promjene i adaptacije u sadržaju, pristupu, strukturi i strategiji, kroz viziju koja uključuje svu djecu odgovarajuće dobi i uvjerenje da redovan školski sistem treba biti odgovoran za obrazovanje sve djece” – ovako glasi UNESCO-va definicija iz 2006. godine (13).

Uključivanje svih učenika u redovno školovanje proces je koji se provodi na različite načine širom svijeta, ali je definiran i zakonskim okvirima. Mnogi međunarodni sporazumi koji su obavezujući u državama potpisnicama ističu da svako dijete ima pravo na obrazovanje. Bosna i Hercegovina potpisnica je nekoliko važnih dokumenata, prvenstveno Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, koji obavezuju institucije i društvo da djeluju ka ostvarenju ovog prava za svu djecu, uključujući i marginalizirane grupe, među kojima su djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom. Provođenje inkluzije nije samo gest dobre volje, već osnovno pravo, koje je utemeljeno zvaničnim dokumentima, o kojima govorimo u nastavku.

Još 1966. godine UN-ov Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima prepoznaje pravo na obrazovanje za sve. **Konvencija o pravima djeteta iz 1989.** godine u članu 28. ističe: “Države potpisnice svakom djetetu priznaju pravo na obrazovanje, te će: a) svima osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje; b) poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opću i stručnu izobrazbu, te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svakom djetetu.” U članu 29. iste konvencije navodi se da se “države potpisnice slažu s tim da se obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema: a) punom razvoju djetetove osobnosti, nadarenosti, duševnih i tjelesnih sposobnosti; b) promoviranju poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te načela proglašanih u Povelji Ujedinjenih naroda.”

Bosna i Hercegovina potpisnica je dokumenta pod nazivom **Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom**, koji je Generalna skupština UN-a donijela 1993, a po kojem nadležne vlasti Bosne i Hercegovine, entiteta i Distrikta Brčko trebaju postaviti kao cilj postepeno integriranje djelatnosti specijalnih škola u redovno školstvo.

Važan dokument predstavlja i UNESCO-va **Izjava iz Salamanke** i okvir za djelovanja o obrazovanju za posebne potrebe iz 1994. godine, po kojem su “škole s inkluzivnom orijentacijom najefikasnije sredstvo u borbi protiv diskriminatornih stavova, stvarajući zajednice koje pružaju dobrodošlicu, gradeći inkluzivno društvo i postizanje obrazovanja za sve”.

Godine 2006. donesena je **UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom**, koja detaljnije definira okvir za provođenje inkluzije. Prema članu 24, države potpisnice priznaju pravo osoba s invaliditetom na obrazovanje:

“S ciljem ostvarivanja ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakih mogućnosti, države potpisnice osiguravaju inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima, kao i cjeloživotno obrazovanje, usmjereno na:

2 Lilla Dale McManis - Inclusive Education: What It Means, Proven Strategies, and a Case Study. Citirano u: Save the Children: Transformiranje sistema specijalnog obrazovanja u centre za razvoj inkluzivnih praksi (dokument), Projekt Inclusive4All 2019.

- a) puni razvoj ljudskog potencijala i osjećaja dostojanstva i vlastite vrijednosti te jačanja poštivanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ljudske različitosti;
- b) razvoj osobnosti osoba s invaliditetom, njihovih talenata i kreativnosti te mentalnih i fizičkih sposobnosti do punog potencijala;
- c) omogućavanje efektivnog sudjelovanja osoba s invaliditetom u slobodnom društvu.

U ostvarenju ovog prava države potpisnice osiguravaju:

- a) da osobe s invaliditetom ne budu isključene iz općeg sistema obrazovanja na osnovu invaliditeta te da djeca s invaliditetom ne budu isključena iz besplatnog i obaveznog osnovnog i srednjeg obrazovanja na osnovu invaliditeta;
- b) da osobe s invaliditetom imaju dostupno inkluzivno, kvalitetno i besplatno osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, ravnopravno s drugim osobama, u zajednicama u kojima žive;
- c) razumno prilagođavanje individualnim potrebama;
- d) da osobe s invaliditetom dobiju potrebnu podršku u sistemu općeg obrazovanja, kako bi se olakšalo njihovo stvarno obrazovanje;
- e) da se osiguraju učinkovite individualizirane mjere podrške u okruženju, koje najviše doprinosi akademskom i socijalnom razvoju, u skladu s ciljem potpunog uključivanja.”

Cilj 4 održivog razvoja obrazovanja i obrazovanje 2030. – Akcijski okviri naglašavaju inkluziju i jednakost kao postavljanje temelja za kvalitetno obrazovanje.

Svi navedeni dokumenti podrazumijevaju da djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom trebaju ostvariti svoje puno pravo na obrazovanje, odgoj, pripadnost i doprinos zajednici. Svaka osoba ima pravo na vlastito intelektualno, kulturno, ideološko, društveno, političko i vjersko naslijeđe, a škola je glavni prostor za socijalnu inkluziju i integraciju.

U tom procesu sudjeluje cijelo društvo, a podrazumijeva uklanjanje barijera, kako materijalnih tako i u svijesti ljudi.

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Utvrdite kada je Bosna i Hercegovina ratificirala navedene sporazume i preuzmite ih u svoju arhivu.

2.c. Inkluzija nije iluzija **Provođenje inkluzije u Tuzlanskom kantonu**

Prvi primjer organiziranog odgojno-obrazovnog rada s djecom s poteškoćama i/ili invaliditetom bilježi se 1959. godine, otvaranjem prvog “specijalnog odjeljenja” u II osnovnoj školi u Tuzli. Slijedi još nekoliko primjera otvaranja specijalnih odjeljenja u školama, sve do 1970. godine, kada se odlukom Skupštine općine Tuzla donosi odluka o formiranju “Specijalne osnovne škole” u Tuzli. Ova je ustanova od početka imala regionalni karakter, jer su se u njoj školovali učenici s općina uže tuzlanske regije. Specijalna škola od 1999. godine prerasta u Zavod za odgoj i obrazovanje osoba sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju, a u sklopu škole otvoren je i internat. Od 1980. godine djeluje i JU Centar za obrazovanje, vaspitanje i rehabilitaciju sluha i govora Tuzla.

Procjenjuje se da u Bosni i Hercegovini živi oko 70.000 djece koja imaju neku vrstu invaliditeta ili poteškoće, od čega oko 7.500 njih živi u Tuzlanskom kantonu. Prema podacima iz 2008. godine, samo je oko tri stotine njih bilo uključeno u redovno školovanje, što je predstavljalo oko 0,7% svih učenika u osnovnim školama (2).

Od maja 2018. godine na području ovog kantona Save the Children provodi projekt *Inclusive4All / Inkluzija za sve – Inkluzivno obrazovanje za svu djecu u Bosni i Hercegovini*, koji finansira Italijanska agencija za saradnju i razvoj (AICS). Kao

partneri, u Projekt su uključeni: Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, Udruženje “Vesta” te Odjel za obrazovne studije “Giovanni Maria Bertin”, Univerzitet u Bolonji.

Dugoročni cilj Projekta jeste omogućiti djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom ostvarivanje prava, razvijanje punih potencijala i postizanje socijalne uključenosti. Rezultati koji se žele postići projektom **Inclusive4All** su:

1. omogućiti djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom i njihovim porodicama pristup raznim uslugama podrške u Tuzlanskom kantonu;
2. ojačati i podržati vlasti Tuzlanskog kantona u revidiranju i usvajanju strategije za inkluziju djece s poteškoćama i/ili invaliditetom u redovan obrazovni sistem;
3. da stanovnici i organizacije civilnog društva Tuzlanskog kantona razumiju i usvoje bio-psiho-socijalni model inkluzije djece s poteškoćama i/ili invaliditetom u obrazovne i društvene procese (3).

Usvajanje strategije i Akcionog plana: Skupština Tuzlanskog kantona je početkom 2018. godine usvojila Strategiju za uključivanje djece s poteškoćama i/ili invaliditetom u obrazovanje u Tuzlanskom kantonu, sa sedmogodišnjim Akcionim planom provođenja. Dokument je nastao u saradnji s Ministarstvom obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK i uz konsultacije s više od 60 organizacija i institucija te preko 400 pojedinaca iz inkluzivne prakse. Ovo je najznačajniji dokument u dotadašnjem provođenju inkluzije, a prihvatanjem strategije Tuzlanski kanton postao je jedna od najnaprednijih teritorija u BiH kad je u pitanju inkluzija (1). Međutim, Skupština Tuzlanskog kantona u novom sastavu stavila je u decembru 2019. godine ovaj dokument van snage, a, u skladu s tim, budžet koji je bio predviđen za implementaciju strategije i generalno osposobljavanje redovnog školskog sistema za inkluziju je preraspodijeljen.

Osnovne vrijednosti strategije jesu da je ona participativna, inkluzivna, konkretna i mjerljiva, a njen je kvalitet što uvodi značajan napredak i poboljšanja inkluzivnog sistema obrazovanja, uz vrlo male investicije. Strategija ne stavlja naglasak na vrstu poteškoće koju dijete ima, već ističe njegove potencijale. Podrazumijeva prilagodbu okoline djetetovim potrebama, mogućnostima i potencijalima. Jedan od najvažnijih procesa koji podrazumijeva strategija jeste deinstitutionalizacija. Radi se o preustrojstvu postojećih specijalnih škola u centre inkluzivnih praksi koji će pružati neophodan servis djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom kao dopunu školovanja u redovnim školama. Ovakav sistem već je na svojevrsan način zaživio u Unsko-sanskom kantonu.

Centri za razvoj inkluzivnih praksi: Kao dio procesa implementacije Akcionog plana, u dva grada Tuzlanskog kantona otvoreni su savremeni centri za razvoj inkluzivnih praksi (CRIP). Putem inovativnog i sveobuhvatnog pristupa inkluziji i načina organizacije rada ovih institucija pruža se podrška djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom, članovima njihovih porodica, odgojno-obrazovnim stručnjacima/stručnjakinjama, kao i široj društvenoj zajednici. Otvorenost prema zajednici CRIP iskazuju i kroz rad mobilnih timova: CRIP Banovići djeluje još i u općinama Kladanj i Živinice, dok CRIP Gradačac pokriva i korisnike iz Gračanice, Lukavca i Srebrenika. Centri nude rehabilitacijske usluge, usluge psiho-socijalne podrške, usluge mobilnih stručnih timova i usluge Centra znanja. Svojim djelovanjem znatno se razlikuju od ustanova za specijalni odgoj i obrazovanje, jer predstavljaju dopunu redovnim odgojno-obrazovnim ustanovama, a ne zamjenu za njih (10).

Istraživanje KAP: Godine 2018. Save the Children proveo je istraživanje znanja, stavova i praksi (KAP) prema osobama i djeci s invaliditetom na reprezentativnom uzorku stanovnika Tuzlanskog kantona. Zabilježen je nizak nivo svijesti o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom, nedovoljno znanje o različitim oblicima invaliditeta, kao i visok nivo društvene distance prema djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom. Skoro polovica ispitanika podržava neki oblik segregacije djece s poteškoćama i/ili invaliditetom, u smislu pohađanja specijalnih škola ili specijalnih odjeljenja.

Jedan od zaključaka istraživanja KAP jeste da među ispitanicima postoji spremnost za uključivanje u kampanju za promociju prava djece s poteškoćama i/ili invaliditetom i želja da pomognu odgovornim institucijama u promociji programa za osobe s invaliditetom. To znači da u široj javnosti postoji dobra namjera i spremnost, ali je usljed nedovoljne informiranosti ta javnost sklona predrasudama prema djeci i osobama s invaliditetom (2).

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Pratite da li će Vlada TK razviti novi strateški dokument koji bi zamijenio ranije usvojenu "Strategiju" (dokument "Strategija..." možete pronaći na linku: <https://crip-tk.ba/wp-content/uploads/2019/05/KAP-brosura-BH.pdf>. Pratite rad CRIP-ova na Facebooku i planirajte ih kao resurs za izvještavanje.

ZNANJE, SVIJEST I STEPEN INFORMISANOSTI O DJECI S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM

Iako **59%** anketiranih poznaje neko dijete s invaliditetom/poteškoćama u razvoju, zabilježen je nizak nivo svijesti i nedovoljno znanje o različitim oblicima invaliditeta.

Znanje, svijest i nivo informisanosti o djeci s invaliditetom/poteškoćama u razvoju su na višem nivou kod ispitanika koji žive u urbanim naseljima, imaju viši stupanj obrazovanja i pripadaju mladim starosnim kategorijama.

Ispitanici su u veoma malom broju izjavili da poznaju neku javnu ličnost koja je osoba s invaliditetom.

Znanje, svijest i nivo informisanosti o djeci s invaliditetom / poteškoćama u razvoju ocijenjeni su: **NISKO**

3. KAKO ME OSLOVLJAVAŠ, TAKO ME DOŽIVLJAVAŠ: MEDIJI I DJECA S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM

3.a. **Od socijalnog slučaja do superheroja**

Medijski stereotipi o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom i osobama s invaliditetom

Koliko smo puta u medijima imali priliku vidjeti sadržaj koji djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom (kao i generalno osobama s invaliditetom) pristupa kroz jedan od sljedećih stereotipa:

- glavni akteri priče (osobe s poteškoćama) prikazani su kao nesposobni, ranjivi i vrijedni sažaljenja i socijalne pomoći;
- osoba s poteškoćama senzacionalistički je prikazana kao “superheroj” jer je uspjela ostvariti nešto tipično, kao što je redovno pohađanje škole;
- dijete s poteškoćama okruženo je s mnogo drugara tipičnog razvoja koji ga “prihvataju” kao ravno sebi;
- djeca s poteškoćama i/ili invaliditetom prikazuju se kroz sentimentalnu prizmu “simpatičnosti” koja je u suprotnosti s poteškoćom koja ih prati.

Istovremeno, u izvještavanju o bilo kojoj drugoj temi veoma rijetko, ili nikada, imamo priliku vidjeti dijete s poteškoćama ili osobu s invaliditetom, bez obzira na stepen njihove integracije.

Ovo nas uvodi u još jedan od veoma prisutnih stereotipa u izvještavanju o osobama s poteškoćama i/ili invaliditetom, a to je tendencija generaliziranja, tj. razumijevanja ove populacije kao homogene, koja dijeli iste ili slične potrebe, interese i stavove. Primjenjujući ovakav uopćeni pristup nesvjesno produbljujemo stereotip po kojem je identitet osobe s invaliditetom u najvećoj mjeri određen tim invaliditetom. U stvarnosti je drugačije – skoro 10% svjetske populacije koju čine osobe s invaliditetom čine ljudi različitih zanimanja, interesa, potreba, životnih filozofija, kultura, političkih stavova, religijskih pripadnosti, rodni i seksualnih identiteta, ekonomskog statusa, nivoa obrazovanja itd. Osobe s invaliditetom su potrošači, glasači, publika, građani s pravima i potrebama, a invaliditet može biti, ali i ne mora, obilježje njihovog identiteta. Na kraju krajeva, za mnoge osobe šira okolina i ne zna da imaju invaliditet (9).

Nije rijetkost da se medijski narativi o osobama s invaliditetom stvaraju izvan konteksta o kojem se govori. Medijski pristup nerijetko “oduzima” glas osobama s invaliditetom, ustupajući mikrofon onima koji govore u njihovo ime. Tako će o ovoj temi govoriti medicinski i socijalni radnici ili roditelji i odgajatelji umjesto djece s poteškoćama i/ili invaliditetom, čime se utvrđuju predrasude da osobe s invaliditetom nisu u stanju da se brinu o sebi i ostvaruju svoja prava.

S masovnim širenjem uticaja društvenih mreža, čije se korištenje prvenstveno zasniva na praćenju naslova i fotografija, raste rizik od senzacionalističkog pristupa. Teoretičari ukazuju na čitav trend prikazivanja interakcije osoba s invaliditetom i bez njege kroz prizmu “inspiracije”. To su obično prikazi situacija koje su na prvi pogled pozitivne, afirmativne, čak i katarzične, ali u kojima je osoba s invaliditetom prikazana kao objekt prema kojem osoba bez invaliditeta iskazuje posebnu pažnju, čak se i žrtvuje, a taj se gest glorificira. Ovaj trend američki teoretičari nazivaju *inspiration porn* (9), a možemo ga prepoznati u sadržajima tipa: učitelj osmislio poseban ples za cijeli razred u koji je uključio dijete s poteškoćama i/ili invaliditetom; najljepša maturantkinja pozvala druga u invalidskim kolicima na maturu; radnik restorana brze hrane pomaže osobi s invaliditetom tako što je hrani i slično.

Glavni nalaz Istraživanja o medijskom predstavljanju osoba s invaliditetom iz 2006. godine kaže da je medijsko prikazivanje invaliditeta u Jugoistočnoj Evropi umnogome opterećeno diskriminatornim stereotipima, jer u izvještavanju invaliditet oslikava kao medicinsko pitanje ili pitanje socijalne zaštite, a uz to u izvještavanju postoji ozbiljna nezastupljenost samih osoba s invaliditetom (11).

Ovaj problem možemo okarakterizirati i ovako: u medijima se o osobama s invaliditetom najčešće piše iz perspektive populacije osoba bez invaliditeta.

Savremeni trendovi novinarstva u skladu su s preporukama i smjernicama o pristupačnosti informacija za sve. To podrazumijeva napuštanje sagledavanja invalidnosti iz medicinskog ili milosrdnog aspekta ili pitanja socijalne zaštite, već na način koji inicira promjene radi postizanja inkluzivnijeg društva.

Osnovni princip kojim bi se novinari prilikom izvještavanja trebali voditi jeste **“Ništa o nama – bez nas”**, što znači da uključenost predstavnika zajednice treba biti nezaobilazna u radu na bilo kojem medijskom sadržaju koji se tiče djece s poteškoćama i/ili osoba s invaliditetom. Autentičan glas nezamjenjiv je u svakom medijskom prilogu s ovom tematikom.

S druge strane, odgovorno novinarstvo podrazumijeva i podizanje vidljivosti marginaliziranih grupa u temama koje se ne tiču isključivo njih samih. Vidjeti i čuti dijete s poteškoćama i/ili osobu s invaliditetom u prilogu o bilo kojoj temi (npr. u anketi) ne samo da će izvještavanju povećati vrijednost već će doprinijeti povećanju vidljivosti učešća osoba s invaliditetom u svakodnevnom životu, tj. promociji inkluzije.

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Analizirajte primjere iz medija i uočite stereotipno prikazivanje djece s poteškoćama i/ili invaliditetom. Na koji način stereotipno prikazivanje odgovara očekivanjima publike?

3.b. Inkluzija je dvosmjerna ulica: Što više daješ, više dobijaš

Kako i zašto izvještavanje o inkluziji doprinosi kreiranju boljeg društva

Društvo koje svakoj osobi, bez obzira na rod, rasu, socijalnu pripadnost ili mogućnosti, omogućava uključenost, ostvarivanje prava i razvijanje punih potencijala jeste inkluzivno društvo. Svako savremeno demokratsko društvo vezuje se za poštivanje različitosti. Odgovornost prema zajednici i sebi, kritičko razmišljanje, tolerancija, prihvatanje različitosti – neke su od vrijednosti na kojima se temelje progresivna demokratska društva. Sve ove vrijednosti prepoznaju se i razvijaju od najranijeg doba u inkluzivnim okruženjima.

Mnoge institucije koje provode inkluzivno obrazovanje ističu da ovaj koncept pozitivno djeluje na zajednicu u cjelini. Istraživanje KAP u Tuzlanskom kantonu to potvrđuje: 67% ispitanika smatra da je “pohađanje redovne škole djece s poteškoćama i/ili invaliditetom dobro i za djecu bez poteškoća, jer se tako uče socijalnim vještinama, toleranciji i poštivanju različitosti (2).”

Zato se može reći da je inkluzija “dvosmjerna ulica”, na kojoj što više daješ, više i dobijaš.

Medijsko izvještavanje o prednostima inkluzije za cjelokupno društvo promovira ovu ideju prema najširoj publici i percipira se kao “dobra vijest”.

Prepoznavanje dobrih inkluzivnih praksi u lokalnim zajednicama i njihovo prikazivanje publici daju drugačiji ton i **ulijevaju povjerenje u to da su pozitivne promjene u društvu moguće i realne.**

Od inkluzije svi imaju koristi. Na primjer, rampe i široka vrata mogu unaprijediti pristup i sigurnost za svu djecu, nastavnike, roditelje i posjetioce škole, ne samo za one koji koriste kolica (19).

Majka djeteta iz autističnog spektra to objašnjava ovako: “Svako dijete koje je prošlo kroz moju kuću i družilo se s mojim sinom postalo je bolji čovjek! Druženje s našom djecom prilika je njihovoj djeci bez poteškoća **da nauče da dijele, da budu strpljivija i senzibilnija** (7).”

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Napišite popis ljudskih vrijednosti koje se razvijaju u inkluzivnim okruženjima i način na koji se te vrijednosti apliciraju na društvo u cjelini. Prepoznajte dobre primjere inkluzije u svojoj okolini.

PROCENAT ISPITANIKA KOJI SE SLAŽE SA NAVEDENIM TVRDNJAMA O OBRAZOVANJU DJECE S POTEŠKOĆAMA I/ILI INVALIDITETOM:

31%

Ako bi djeca s poteškoćama u razvoju pohađala razred u redovnoj školi, nastavnici bi trebali njima poklanjati mnogo pažnje, pa bi onda ostala djeca bila uskraćena.

49%

Škole u Bosni i Hercegovini nemaju obučeno osoblje (nastavnike i defektologe) za rad sa djecom s poteškoćama u razvoju.

67%

Pohađanje redovne škole ima pozitivan utjecaj na razvoj djece s poteškoćama u razvoju.

67%

Pohađanje redovne škole djece s poteškoćama u razvoju dobro je i za djecu bez poteškoća u razvoju jer se tako uče socijalnim vještinama, toleranciji i poštivanju različitosti.

Više od 82% ispitanika smatra da djeca s poteškoćama u razvoju nemaju iste prilike i šanse za razvoj potencijala kao i ostala djeca.

4. PREPORUKE ZA ODGOVORNO I KOMPETENTNO IZVJEŠTAVANJE U NAJBOLJEM INTERESU DJETETA

4.a. Razumijevanje i pristup djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom kroz bio-psiho-socijalni model

U različitim dijelovima svijeta i različitim društvima prakticira se nekoliko modela posmatranja i pristupa osobama s invaliditetom/poteškoćom, a time i djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom. Ovi modeli razvijaju se i evoluiraju u skladu s napretkom u ostvarivanju ljudskih prava i provođenju inkluzije. To su medicinski model, socijalni model te kombinacija najboljih karakteristika oba, uz koncept ljudskih prava, koji nazivamo bio-psiho-socijalni model.

U našoj zemlji i dalje prevladava medicinski model, po kojem se invaliditet objašnjava i tretira u okviru medicinske oblasti. Po ovom modelu invaliditet ili poteškoća se posmatra kao bolest koja se dijagnosticira uz naglašenu svijest da su osobe pogođene tim stanjem i da nemaju mnogo utjecaja na to. Osobama s invaliditetom prvenstveno je potrebna medicinska njega, pomagala, terapija, asistencija. Samim tim, osobama s invaliditetom pristupa se kao bolesnicima i oni bivaju isključeni iz mnogih društvenih tokova i odgovornosti. Poimajući invaliditet ili poteškoću kao bolest, poslodavcima je olakšano da odbiju osobu s invaliditetom ili poteškoćom, ne suočavajući se s društvenom odgovornošću, već je prebacujući na medicinu (17).

Slično tome, redovne škole ne ohrabruju inkluziju, smatrajući da je djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom potrebna medicinska njega i specijalni tretman.

Medicinski pristup često se ispoljava u kombinaciji s milosrđem, prema kojem su osobe s poteškoćom i/ili invaliditetom društveni problem koji iziskuje sažaljenje i finansijsku pomoć – humanitarnu pomoć, milostinju, sadaku. Ovim pristupom osobe s poteškoćama i/ili invaliditetom su posebno diskriminirane, pogrešno procijenjene, njihovo je dostojanstvo obezvrijeđeno, a proces inkluzije obeshrabren.

Osamdesetih godina XX stoljeća prvi put se spominje **socijalni model pristupa** poteškoćama. Po ovom modelu, negativan pristup društva i isključenost glavni su elementi koji marginaliziraju osobe sa poteškoćom i/ili invaliditetom. Socijalni model podrazumijeva interakciju osobe sa poteškoćom i/ili invaliditetom s okolinom, što je manje prepreka, invaliditet se ispoljava u manjoj mjeri. "Tako, svaka sredina koja ima prepreke naglašava invaliditet i suština je zapravo u međudjelovanju, jer onesposobljenje nije uočljivo u sredinama koje su prilagođene svim članovima društva (ako postoji rampa na ulazu u instituciju, pravo na pristup korisniku kolica nije onemogućeno, ukoliko dijete ima poteškoće u učenju, primjena različitih tehnika i podrške u nastavnom procesu uklanjaju barijeru, ako je u domu zdravlja zaposlen tumač za znakovni jezik, osoba s oštećenjem sluha može ravnopravno komunicirati na sebi prilagođen način (14)."

Ciljani pristup trebao bi se bazirati na bio-psiho-socijalnom modelu, koji inkorporira i uvažava najbolje karakteristike medicinskog i socijalnog modela, uvažavajući faktore kao što su diskriminacija, negativni društveni stavovi, barijere, ali i onesposobljenja koja ima osoba sa poteškoćom i/ili invaliditetom. Ne doživljavaju svi poteškoću na jednak način i samim tim svaka osoba sa poteškoćom je individua za sebe, s vlastitim mogućnostima i ciljevima. Jednako bitno, bio-psiho-socijalni model usmjeren je na mogućnost razvijanja potencijala, ostvarenje ljudskih prava i postizanje inkluzije kao cjelovitog društvenog procesa. Cilj je ukloniti barijere, kako arhitektonske i systemske tako i u svijesti ljudi, te maksimizirati ravnopravno uključivanje u društvo djeci s poteškoćama i osobama s invaliditetom.

PITANJA I ZADACI ZA DALJNI RAD:

Pratite određene osobe s poteškoćom i/ili invaliditetom koje su utjecajne na društvenim mrežama ili razgovarajte s osobama s poteškoćom i/ili invaliditetom u svojoj okolini te pokušajte prepoznati s kakvim se pristupima i stavovima okoline susreću u svojoj svakodnevici. Detektirajte različite pristupe djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom prilikom izvještavanja o njima.

4.b. Tehnike, terminologija i alati: Praktični savjeti za izvještavanje o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom

Odgovorno i kompetentno izvještavanje o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom objedinjuje poštivanje dvostrukih etičkih principa: izvještavanje o djeci i izvještavanje o osobama s invaliditetom.

Medijski sadržaj ne bi trebao potencirati poteškoću koju dijete ima. To ne znači da je potrebno kroz tekst, fotografiju ili snimak namjerno izbjegavati prikazivanje poteškoće, već je potrebno usmjeriti fokus na potencijal, aktivnost ili proces umjesto na poteškoću.

Na primjer, u razgovoru s osobom koja koristi kolica u fokusu kadra trebala bi biti ta osoba, a ne kolica. Prilikom prikazivanja života te osobe važno je prikazati je u aktivnim situacijama – recimo kada odlazi na fakultet ili dok trenira. Ili, prilikom medijskog izvještavanja o sportisti koji ne vidi potrebno je fokusirati se na sportske aspekte priče, trenažni proces koji je doveo do uspjeha, umjesto da se priča zasniva na invaliditetu osobe.

“Suština je u sljedećem: priča treba prikazati čitav proces suočavanja i življenja s invaliditetom, a ne da nas stavlja u poziciju tačke u vremenu u kojoj smo zaglavili. Neko nije ostao paraliziran, već je postao korisnik kolica, također, nije prestao da bude kompletna ličnost, već se našao u nekoj novoj situaciji i prilagođava joj se”, objasnila je Ana Kotur, novinarka, pravica i autorica nekoliko tekstova o načinu medijske prezentacije osoba sa poteškoćama i/ili invaliditetom,³.

Princip kojim se treba voditi prilikom medijskog predstavljanja jeste da ono bude u najboljem interesu subjekta o kojem se izvještava, u ovom slučaju djeteta s poteškoćom u razvoju i/ili invaliditetom. U najboljem je interesu djeteta da je uključeno i da, shodno svojim mogućnostima, **učestvuje u svim aktivnostima**, u skladu sa svojim afinitetima, opredjeljenjima i talentima. Prilikom izvještavanja potrebno je izbjegavati etiketiranje djeteta (14).

Novinarima na raspolaganju stoje kodeksi koji postavljaju okvire etičkog i kompetentnog izvještavanja, te ćemo u nastavku izdvojiti nekoliko odredbi koje se posebno tiču ove teme.

³ Razgovor s Anom Kotur obavljen je povodom ovog Priručnika u junu 2020. godine.

Kodeks za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini (vijeća za štampu) između ostalog nalaže sljedeće:

Član 4. – Diskriminacija

Novinari moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje aludirat će se samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojem se izvještava.

Član 11. – Zaštita djece i maloljetnika

U tretiranju djece i maloljetnika novinari su dužni postupati krajnje obazrivo, poštujući dobre običaje i Konvenciju o pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta. (...) Novinari ne smiju intervjuirati niti fotografirati djecu mlađu od 18 godina, s pitanjima koja se odnose na porodicu djeteta, bez prisustva roditelja ili bez dozvole roditelja ili staratelja.

Etički principi i smjernice za izvještavanje o djeci, koje je objavio UNICEF, između ostalog nalažu i sljedeće (20):

Principi

- Dignitet i prava djeteta moraju se poštovati u svim okolnostima.
- U intervjuiranju i izvještavanju o djeci posebna pažnja treba biti posvećena pravu svakog djeteta na privatnost i povjerljivost, kako bi se čuli njihovi stavovi, kako bi im se omogućilo da učestvuju u svemu što ih se tiče, kako bi bila zaštićena od povrede i osvete.
- Najbolji interes svakog djeteta da bude zaštićeno je iznad svega, uključujući i zalaganje za dječija prava i promociju dječijih prava.
- Kod odlučivanja o najboljem interesu djeteta pravo djeteta da se njegovi stavovi uzmu u obzir biti će u skladu s njegovom dobi i zrelošću.
- Treba konsultirati djetetove najbliže o mogućim političkim, socijalnim i kulturalnim posljedicama kod pripreme reportaža.
- Ne objavljivati priču ili sliku koja bi mogla ugroziti dijete, braću, sestre ili vršnjake, čak i kada je identitet djeteta nepoznat.

SMJERNICE ZA INTERVJU S DJECOM

- Ne činiti štetu bilo kojem djetetu; izbjegavati uvredljiva pitanja, stavove ili komentare koji vrijeđaju kulturološke vrijednosti, koji dovode djecu u opasnost ili izlažu djecu poniženju, koji će aktivirati djetetov bol i tugu zbog traumatičnih događaja.
- Ne vršiti diskriminaciju u odabiru djece za intervju na osnovu spola, rase, starosti, religije, statusa, obrazovnog stanja ili fizičkih sposobnosti.
- Bez glume – ne tražiti od djece da kažu nešto ili da učestvuju u priči koja nije dio njihovog ličnog iskustva.
- Obavijestite dijete ili staratelja da razgovaraju s novinarom. Objasnite svrhu intervjuja i predviđenu namjenu.
- Pribavite odobrenje djeteta ili staratelja za sve intervjuje, za snimanje i, kad je to moguće, za dokumentarne fotografije. Kada je moguće i prikladno, ova bi dozvola trebala biti u pisanoj formi. Dozvola se mora dobiti u okolnostima koje osiguravaju da dijete i staratelj ni na koji način ne budu prisiljeni i da razumiju da su dio priče koja bi mogla biti objavljena na lokalnom i globalnom nivou. Ovo je obično jedino moguće kada je dozvola napisana na djetetovom maternjem jeziku i ako se odluka donosi u dogovoru s odraslom osobom kojoj dijete vjeruje.
- Obratiti pažnju gdje i kako je dijete intervjuirano. Ograničite broj novinara i fotografa. Osigurati ugodno okruženje za dijete, tako da je u stanju ispričati svoju priču bez pritisa, uključujući i pritiske novinara. U filmskim, radio i videointervjuima uzeti u obzir šta izbor pozadine i pozadinskog zvuka mogu nagovijestiti o djetetu i njegovoj priči. Osigurati da dijete ne bude dovedeno u opasnost ili na drugi način ugroženo ako se pokaže njegov dom, zajednica ili uopćeno lokacija.

U navedenom dokumentu (dostupno na linku: <https://uni.cf/2TT9pMJ>) između ostalog se navodi i to da se dijete prilikom medijskog izvještavanja ne treba stigmatizirati te da je važno izbjegavati kategorizaciju ili opis koji izlaže dijete mogućim negativnim reakcijama, uključujući dodatne fizičke ili psihičke povrede, ili doživotno zlostavljanje, diskriminaciju, ili odbacivanje od strane lokalne zajednice.

Odrasli ne govore uvijek u najboljem interesu djeteta

Jedan od mogućih problema u procesu izvještavanja o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom može biti i stav odraslih koji su u pratnji djeteta, bilo da se radi o roditeljima ili pedagogima. U ovom slučaju postoji rizik od manipulacije ili nerealnog prikazivanja stvarnosti.

Bilo da se radi o pedagogima u inkluzivnom obrazovanju ili u ustanovama za specijalno obrazovanje, nisu svi spremni u jednakoj mjeri braniti prava djeteta. Ponekad se dešava da, zbog neadekvatne organizacije ili stručne nepripremljenosti, pedagog zapravo ne zna kako bi postupio s djetetom.

Istovremeno, kod jednog broja odgajatelja u segregiranim ustanovama vlada svijest da inkluzivno obrazovanje ne može adekvatno zamijeniti obrazovanje i odgoj koje dijete s poteškoćama i/ili invaliditetom može dobiti u specijalnim ustanovama.

Novinari trebaju biti oprezni i kada je u pitanju stav roditelja. “Nerijetko se dešava da u sveopćoj ekonomskoj krizi roditelji pribjegavaju isticanju bolesti ili invaliditeta svog djeteta kako bi izazvali lažnu solidarnost putem medija. Nasuprot ovome, tužna je istina da se roditelji djece s poteškoćama stide medijskog istupanja, mada bi njihovo pojavljivanje, posebno ako je riječ o uglednim ličnostima, bilo vrlo korisno za razbijanje predrasuda. U zemlji u kojoj preovladava patrijarhalno shvatanje uloga u porodici imati člana s poteškoćama i/ili invaliditetom još uvijek podliježe veoma oštrom i nepovoljnom sudu javnosti, sažaljivom tonu u obraćanju porodici. Stoga je još bitnije stvoriti jasno razgraničenje prava djeteta”, upozoravaju Kotur i Bajić u publikaciji “Mediji za svako dijete” (14).

Novinari moraju koristiti svoje vještine kako bi dobili jasnu sliku i na najbolji i najetičniji način prikazali interes djeteta.

Korištenje jezika

Dobro odabrana riječ ključna je u medijskom izvještavanju o marginaliziranim grupama. “Kako me oslovljavaš, tako me doživljavaš” moto je i poruka koja nameće posebnu odgovornost novinarima da izborom terminologije prikažu temu etički ispravno i u skladu s visokim profesionalnim standardima.

Ovaj moto naslov je Kodeksa o načinu predstavljanja osoba s poteškoćama i/ili invaliditetom u medijima (12), koji je objavljen 2012. godine i koji danas predstavlja važan novinarski resurs. Ovaj dokument (dostupan na linku: <https://bit.ly/2TRMG3D>) sumira pravila, savjete i norme adekvatnog izvještavanja, te je neophodna literatura za svakog profesionalca. Ovdje možemo pronaći i terminološku tabelu, koja je u skladu s ranije spomenutim načelom “person-first language”:

	
Invalid; Hendikepiran	Osoba s invaliditetom
Gluh; Nagluh; Gluhonijem	Osoba oštećenog sluha
Slijep;	Osoba/Lice oštećenog vida
Cerebralac	Osoba/Lice s cerebralnom paralizom
Paraplegičar	Osoba/Lice s paraplegijom; Osoba/Lice s dječijom paralizom; Osoba/Lice s posljedicama mišićnih oboljenja; Osoba/Lice s teškim hroničnim oboljenjima; Osoba/Lice s tjelesnim/fizičkim invaliditetom

✘	✔
Autist	Osoba/Lice s autizmom; Osoba/Lice u autističnom spektru; Dijete u autističnom spektru
Amputirac	Osoba/Lice s tjelesnim invaliditetom; Osoba/Lice kojima je amputiran dio tijela; Osoba/Lice bez noge; Osoba/Lice bez ruke
Downovac	Osoba/Lice s Down sindromom; Dijete s Down sindromom
Mentalno retardiran	Osoba/Lice s intelektualnim teškoćama/poteškoćama
Dijete ometeno u razvoju	Dijete s teškoćama/poteškoćama u razvoju
Normalna škola	Redovna škola

Bonton ophođenja prema osobama s invaliditetom ili poteškoćom (dostupan na <https://bit.ly/3gEV1S7>) može se primijeniti na sve situacije, pa i na one vezane za medijsko prikazivanje (15). Neki od najvažnijih savjeta:

- Budite strpljivi i slušajte pažljivo.
- obraćajte se direktno osobi s invaliditetom, a ne osobi u pratnji, pogotovo ne u trećem licu.
- Ne naglašavajte svoje riječi, koristite ton kojim inače govorite odnosno intervjuirate.
- Nemojte da govorite ili završavate rečenicu u ime osobe s kojom razgovarate.
- Nemojte pitati “Šta vam se desilo?” Ukoliko je potrebno, pitajte: “Kako da vas predstavimo?”
- Nemojte pretpostavljati šta osoba s kojom razgovarate može, a šta ne. Ukoliko je potrebno, pitajte možete li pomoći.

Nema potrebe za pretjeranom blagošću, snishodljivošću, euforijom, niti bilo kakvim neprirodnim ili glumljenim raspoloženjem koje se razlikuje od vašeg standardnog profesionalnog pristupa.

Izbjegavajte upotrebu jezika koji sugerira da su osobe s invaliditetom i/ili poteškoćom uvijek slabe ili zavisne od drugih ili koji bi ih predstavio kao objekte sažaljenja, na primjer “pati od...”, “vezan za...”, “ovisan o...”, “štićenik...” ili “žrtva...”

Bitno je kakvu će sliku mediji stvarati o djeci s poteškoćama i/ili invaliditetom. Hoće li medijski sadržaj biti samo još jedan stereotipni prilog o “drugičijosti” i marginaliziranosti ili će biti argumentiran poticaj u ostvarivanje prava i aktivno uključivanje u društvene tokove, u velikoj mjeri ovisi o profesionalnosti i vještinama novinara.

Spremnost da se podrži inkluzija zavisi od vrste poteškoće i lične pretpostavke o mogućnostima djeteta s poteškoćama i/ili invaliditetom

Kako raste percepcija o mogućnostima djece s intelektualnim poteškoćama i psihološko-emotivnim poremećajima, u porastu je i spremnost da se podrži njihova inkluzija.

5. KORIŠTENA LITERATURA

Literatura projekta Inclusive4All i ostali dokumenti organizacije Save the Children:

1. Save the Children: Strategija za uključivanje djece s poteškoćama u razvoju u obrazovanje u Tuzlanskom kantonu sa sedmogodišnjim Akcionim planom (<https://bit.ly/3dgFs0y>), 2017.
2. Save the Children: Ka ostvarenju prava za svu djecu: Rezultati istraživanja stavova, znanja i praksi stanovništva u Tuzlanskom kantonu prema djeci s invaliditetom / poteškoćama u razvoju 2018/19. (<https://bit.ly/3cbSV8B>), Projekt Inclusive4All, 2019.
3. Save the Children: Brošura projekta Inclusive4All
4. Save the Children: Transformiranje sistema specijalnog obrazovanja u centre za razvoj inkluzivnih praksi (dokument), Projekt Inclusive4All, 2019.
5. Save the Children: Opis djelatnosti centara za razvoj inkluzivnih praksi, stručnog tima i mobilnih stručnih timova centara za razvoj inkluzivnih praksi u Banovićima i Gradačcu (dokument); Projekt Inclusive4All, 2019.
6. Save the Children: Inclusive web design, 2017.
7. Save the Children: Svi smo mi djeca – infografika i videospot (<https://www.youtube.com/watch?v=L4vFl-ao7Ew>), 2017.

Ostalo:

8. ADA National Network: Guidelines for Writing About People With Disabilities (<https://adata.org/factsheet/ADANN-writing>). 2018.
9. Center for Disability Rights; Disability Writing & Journalism Guidelines (<http://cdrnys.org/disability-writing-journalism-guidelines/>)
10. Centri za razvoj inkluzivnih praksi u Tuzlanskom kantonu (<https://crip-tk.ba/>)
11. Grupa autora: Istraživanje o medijskom predstavljanju osoba s invaliditetom (http://www.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/Invalidnost_u_stampi.pdf), 2006.
12. Grupa autora: Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima (<https://bit.ly/3cchYZ5>), 2012.
13. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All (<https://bit.ly/3hPx6zX>), 2005.
14. Kotur i Bajić: Djeca s poteškoćama u razvoju u “Mediji za svako dijete” (<https://uni.cf/2Xdkha1>), UNICEF 2017.
15. Kotur: Bonton ponašanja prema osobama s invaliditetom (<https://bit.ly/3gEV1S7>), 2019.
16. Mediacentar: Osobe s invaliditetom u BiH: Marginalizacija u medijima i društvu (<https://bit.ly/2McrssY>); Media.ba 2016.
17. Petasis, Andreas: Discrepancies of the Medical, Social and Biopsychosocial Models of Disability; A Comprehensive Theoretical Framework (<https://bit.ly/3dgVwPQ>), 2019.
18. Topić, Boris: Od medicinskog prema društvenom modelu (<https://bit.ly/3gz15Lz>); Media.ba 2010.
19. UNICEF: Stanje djece u svijetu: Djeca s poteškoćama u razvoju (<https://uni.cf/2TNUzqQ>), 2013.
20. UNICEF: Etičke smjernice: Principi etičkog izvještavanja o djeci (<https://uni.cf/2TT9pMJ>)
21. University of Kansas: Your Words, Our Image (<https://bit.ly/2ZMlcPk>), 2013.

Zajedno možemo učiniti više.
Recite nam šta mislite o našem radu!
RECI-NAM@savethechildren.org

Save the Children za sjeverozapadni Balkan

Ljubljanska 16, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (33) 290 671; Fax: +387 (33) 290 675
info.nwbalkans@savethechildren.org

 nwb.savethechildren.net

 [savethechildrenNWB](https://www.facebook.com/savethechildrenNWB)

 [savethechildrennwb](https://www.instagram.com/savethechildrennwb)

 [SavethechildrenNWB](https://www.youtube.com/SavethechildrenNWB)

 [scnwb](https://twitter.com/scnwb)

Projekat je finansiran od strane Italijanske agencije za razvojnu saradnju. Informacije o projektu koje sadrži ovaj materijal su odgovornost autora. Ministarstvo vanjskih poslova Italije i Italijanska agencija za razvojnu saradnju ne preuzimaju odgovornost za mišljenja iznesena u tekstu.

Italijanska agencija za razvojnu saradnju

Ured u Tirani

- nadležnost za Albaniju/BiH/Kosovo (I244)

Rruga Abdi Toptani, Torre Drin 5th floor, Tirana Albanija

Tel: +355 4 2240 881/2/3

segreteria.tirana@aics.gov.it

<http://aicstirana.org/> i <http://diari.aicstirana.org/>

Područni ured Sarajevo

- Bosna i Hercegovina

Čekaluša 51, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel: +387 33 560 170/1

segreteria.sarajevo@aics.gov.it